

कृतिपत्रिकेसाठी सूचना :

- १) सर्व कृती सोडविणे आवश्यक.
- २) उजवीकडील अंक गुण दर्शवितात.
- ३) सूचनांनुसार आकलनकृती व भाषाभ्यास यांमधील आकृत्या काढाव्यात.
- ४) आकृत्या पेनानेच काढाव्यात.
- ५) उपयोजित लेखनातील कृतीसाठी आकृतींची आवश्यकता नाही तसेच या कृती लिहून घेऊ नयेत.

विभाग १ : गद्य

२०

१. अ) खालील उताऱ्याच्या आधारे सूचनेनुसार कृती करा.

८

- १) 'उषावहिर्नीचा सल्ला' या
कार्यक्रमाची वैशिष्ट्ये

- य)
- र)

९

९

२) कारणे लिहा.

य) उषा वहिनी स्वतःच्या प्रतिबिंबावर खूश नव्हत्या कारण -

९

र) उषा वहिर्नीचा हा शेवटचा कार्यक्रम होता कारण -

९

उषावहिर्नीनी एकशेबावन्नाव्यांदा आरशात पाहिलं. वळून-वळून सर्व कोन साधून पाहिलं. चार पावलं भराभरा मागे जाऊन, चार पावलं भराभरा पुढे येऊन स्वतःला पाहिलं. आरशातल्या स्वतःच्या प्रतिबिंबावर त्या फारशा खूश नव्हत्या. ब्युटी पार्लरमधून आलेल्या वनिताने आपल्या कौशल्याची कमाल केली होती; पण तरीही वय फारसं लागत नव्हतं. टीव्हीची गाडी चारला येणार होती. उषावहिर्नीनी घड्याळाकडे पाहिलं. अजून तब्बल साडेसहा मिनिटं बाकी आहेत. 'काय मेलं हळूहळू चालतं हे घड्याळ !' त्या पुटपुटल्या.

आज त्यांच्या आयुष्यातल्या एक महत्त्वाचा टप्पा. 'वहिर्नीच्या सल्ल्या'चा शेवटचा कार्यक्रम. तोही थेट प्रक्षेपणाचा. मुंबईला दूरदर्शन सुरू झालं, त्यानंतर आजतागायत चालू असलेला एकमेव असा सर्वात लोकप्रिय कार्यक्रम 'वहिर्नीचा सल्ला' वयोमानानुसार निवृत्त व्हावेच लागणार, म्हणूनच केवळ कार्यक्रम संपत होता. उषावहिर्नीना अठ्ठावन्न वर्षं पूर्ण होत होती, तर कार्यक्रमाने विशी गाठली होती. आजचा हा शेवटचा आणि खास महत्त्वाचा कार्यक्रम दूरदर्शनच्या स्टुडिओमधून काढून शिवाजी मंदिरामध्ये ठेवला होता. समाजातल्या अनेक मान्यवर व्यक्ती आज निमंत्रित होत्या. उषावहिर्नीचा सत्कार होणार होता.

३) वहिर्नीचा सुसाट सल्ला ही कथा तुम्हांला का आवडते ते लिहा.

३) स्त्रीने स्वतःच्या आत्मसन्मानाला जपले पाहिजे याविषयी तुमचे मत लिहा.

ब) खालील उताऱ्याच्या आधारे सूचनेनुसार कृती करा.

१)	नवनिर्मितीच्या	}	य)	१
	प्रेरणेची कार्ये -		र)	१
२)	बिनचेहऱ्याची	}	य)	१
	बडबड -		र)	१

कृत्रिम पाऊस पाडण्याचा आटापिटा करावा, तशा प्रकारे काहीशी अगतिक झालेली माणसं कुठं ई-मेल, कुठं चॅटिंग, कुठं एसएमएस, कुठं फोनवरून बिनचेहऱ्याने बडबडत राहतात. बोटांनी बटणांचा खेळ म्हणजे संवाद नव्हे ! त्याची सोबत होत नाही ! साथ लाभत नाही ! एक भरून उरलेलं एकाकीपण ! रात्रीचा घट्ट दगड पहाटेपर्यंत न्यायचा बरस... सकाळ झाली, की पाय पाठीला लावून पोटासाठी पळपळ पळायचं, कुठं पळतोय भान नाही. सतत चिंता... उद्या- उद्या- उद्याची ! आज गेला खड्ड्यात. उद्या येत नाही. खड्डा खोल होत जातो. ही 'आज'ची भीषण स्थिती आहे. संगणकाच्या बोटांनी आय.टी.ची कळ ऐटीत फिरवत भारताची अमेरिका करणारे आपणच. अन् पुन्हा अमेरिकेवर टीका करणारे आपणच. लौकिक प्रगती करणाऱ्या विज्ञानाचं कोडकौतुक करताना अलौकिक, चिरंतन आनंद देणाऱ्या या मातीच्या वारशाचं तेज लोपून कुठलं सुख मिळणार ? मिळणार नाहीच, हेच त्रिवार सत्य आहे. मग 'खरं सुख' ते कोणतं हेही कळण्यापासून आपण इतके दूर जाऊ, की 'विनाश हाच विकास' हा नव्या जगाचा मंत्र होईल. आता निव्वळ यंत्रसंवाद करून चालणार नाही, गरज आहे ती चिंतनाची. कुठं भरकटत निघालो आहोत हे कळण्यासाठी धावताना अंमळ थांबण्याची गरज आहे. जाणण्याची गरज आहे, आपल्याला संवादशून्य एकाकीपण नको आहे हे खरे आहे; पण आपणही कुणाला तरी संवाद न करता एकाकी पाडलं आहे. यामुळे अस्वस्थ होण्याची गरज आहे.

संवाद नको होतो तोही स्वार्थासाठी आणि आता तो हवा आहे, तोही स्वार्थासाठीच. ही लबाडी कायम ठेवली, तर पुन्हा आणखी एक 'संवाद हवाय' ह्या स्वार्थाचा मॉल उभा राहिल इतकंच.

संवादाची इतकी गरज माणसाला का आहे, याचा शोध ह्या निमित्तानं घ्यायला हवा. 'मन' हे प्रत्येक प्राण्याला आहेच; पण मनात सुखदुःखाची कंपनं निर्माण होऊन, त्यातून नवनिर्मिती करण्याचं अनोखं दान फक्त मनुष्य प्राण्यालाच आहे. म्हणूनच मेंदूतून प्रकटणाऱ्या अनेक नैसर्गिक प्रेरणांपैकी एक नवनिर्मितीची प्रेरणा; जी विचार करायला लावते, भूतकाळाशी धागा जोडते, भविष्याचं स्वप्न रंगवते, निजलेली ऊर्जा जागवून वर्तमान सुसह्य होण्यासाठी नवनव्या प्रयोगात गुंतते.

३) मानवी जीवनात संवादाचे महत्त्व या विषयी तुमचे मत स्पष्ट करा. ४

--किंवा--

३) आजच्या काळात 'सामाजिक संकेत स्थळांवरील संवाद याविषयी तुमचे मत दहा ते बारा ओळीत लिहा. ४

क) खालील उताऱ्याच्या आधारे कृती पूर्ण करा. ४

१) विधाने पूर्ण करा.

य) माणसाच्या प्राथमिक गरजा भागवल्यानंतर

२) औते-हत्यारे बनवली आणि

अश्मयुगात माणसाने आपले जीवन सुखाचे करून घेण्यासाठी चुलीसाठी तीन दगड मांडण्यापासून मृताचे थडगे बांधण्यापर्यंत दगडाला नानातऱ्हांनी वापरले त्यांची भांडीकुंडी केली औते-हत्यारे बनवली त्याचे दागदागिने देखील घडवले. खडक कोरून किंवा दगडांच्या भिंती रचून आपल्या निवाऱ्याची सोय केली. माणसाच्या प्राथमिक गरजा भागवल्यानंतर त्याला आपल्या सृजनशिलतेला आणि पूजावृत्तीला वाट करून दिल्याशिवाय राहवले नाही. फुरसद मिळाली तशी तो लेणी खोदू लागला; शिल्पे कोरू लागला घरांना कलात्मक आकार देऊ लागला. शिल्प आणि स्थापत्य या दोन्ही कला झऱ्याप्रमाणे अशा दगडातून फुटल्या आणि विज्ञानाचा उगम झाला. एक संबंध युग दगडाने माणसाचे जीवन परोपरीने सुखाचे केल्यामुळे आणि माणसाच्या सृजनशिलतेला कला आणि विज्ञान यांचे उमाळे झाल्यामुळे त्याला दगडच देव पाडून त्याचे तो पूजला.

२) कारणे लिहा.

य) दगडाच देव वाटू लागला. १

२) विज्ञानाचा उगम घाला . १

विभाग २ : पद्य १६

२. अ) खालील पद्यपंक्तीच्या आधारे सूचनेनुसार कृती करा. ८

१) योग्य पर्याय निवडून वाक्य पूर्ण करा.

य) शब्दांचा उजेड म्हणजे

१) शब्दाचे मार्गदर्शन २) शब्दाची मदत ३) शब्दाचा हल्ला १

२) चिडून सांडणारे ऊन म्हणजे

१) कठीण प्रसंग २) झाडाची सावली ३) तापदायक प्रसंग १

आकान्ताने हाका घातल्या माझ्या
 तेव्हा तेव्हा शब्दच धावून आले,
 माझ्या निरुत्तर निखाऱ्यांना
 माउलीने घ्यावे तसे पोटाशी घेतले.
 डोळ्यांपुढे अंधारून आले तेव्हा
 शब्दांच्याच उजेडाने हात दिला,
 एखादी आठवण आग घेऊन धावली
 तेव्हाही शब्दांनीच हल्ला झेलला...
 चिडून चिडून सांडत होते ऊन
 तेव्हाही शब्दांनीच सावली धरली,
 दिवसाही दाटायचा अंधार तेव्हा
 शब्दांनीच हातात बिजली दिली.
 जगू न देणारे काही विसरायचे होते
 तेव्हाही शब्दांनीच तोल सावरला,
 मरणाच्या धारेत सापडलो तेव्हा
 शब्दांनीच माझ्याकडे किनारा सरकवला.
 काहीही नव्हते हाती, वाटे स्वतःचीच भीती
 तेव्हाही शब्दांनीच पाठीवर हात ठेवला,
 कधी वान्याने टाळले, कधी निवान्यांनी टाळले
 तेव्हाही शब्दांनीच उरात आश्रय दिला.
 मी भिकारी : मी शब्दांना काय देऊ ?
 मी कर्जदार : शब्दांचा कसा उतराई होऊ ?
 मी शब्दांत शिरलो आणि स्वतःला वाचविले :
 जहर मी प्यालो आणि शब्दांनी ते पचविले.

(स्वप्नसंहिता)

२) चौकटी पूर्ण करा.

य) आग घेऊन धावणारी -

र) जहर पिणारा -

३) 'शब्द म्हणजेच कवीचे सामर्थ्य' हे विधान स्पष्ट करा.

--किंवा--

३) मानवी जीवनातील अनन्यसाधारण महत्त्व तुमच्या शब्दात लिहा.

ब) खालील सूचनेनुसार कृती सोडवा. (कोणतेही ४)

८

- १) खालील ओवीचा भावार्थ ६ ते ८ ओळीत तुमच्या शब्दात लिहा.
माझ्या मराठीचि बोलू कौतुके ! परि अमृतातेही पैजा जिके ।
ऐसी अक्षरे रसिके । मेळवीन ॥
- २) पण कधी कधी माझ्याही नकळत, चपला घसरतात सँडल बोचतात,
बूट चावतात पण मिळणाऱ्या स्वातंत्र्यासाठी मी सारे सहन करते.
या ओळीतील अर्थ सौंदर्य सहा ते आठ ओळीत स्पष्ट करा.
- ३) एखादी आठवण आग घेऊन धावली तेव्हाही शब्दांनीच हल्ला झेलला
या काव्यपंक्तीतून व्यक्त होणारा अर्थ सहा ते आठ ओळीत लिहा.
- ४) 'जवळुनि गेलीस पेरित आपल्या मंद पावलांमधल्या गंधा' या ओळीतील
भावसौंदर्य तुमच्या शब्दात ६ ते ८ ओळीत लिहा.
- ५) 'अंग पायाखालचे काटे मोडण्यासारखे, पायच होऊ देत आता
घट्ट, मजबूत पोलादी,' या ओळीतील अर्थ सौंदर्य स्पष्ट करा.
- ६) ऐका रसाळपणाचिया लोभा । की श्रवणींची होति जिभा
बोलें इंद्रियां लागे कळंभा एकमेका ॥ या ओव्यातील भावसौंदर्य स्पष्ट करा.

विभाग ३ : साहित्यप्रकार नाटक

१२

१. अ) खालील उताऱ्याचा आधारे सूचनेनुसार कृती करा. ६
- १) संगीत सौभद्र हे नाटक यांनी लिहले. १
- २) संगीत नाटक समृद्ध करणारी नाटक मंडळी - ३
संगीत नाटक

अण्णासाहेब किल्लोस्कर यांच्या 'संगीत शाकुंतल' व 'संगीत सौभद्र' या नाटकांद्वारे 'संगीत नाटक' कलात्मक पातळीपर्यंत पोहोचले. भाषासौष्ठव, पात्र हाताळणी, नाट्यमयता आणि नाट्यतंत्र, सहजसोपे स्वाभाविक संवाद अशा सगळ्या बाबतीत या नाटकांनी एक मापदंड तयार केला. त्यातही सर्वात अधिक महत्त्वाचा होता तो त्यातला संगीताचा वापर !

संगीत नाटकाचे स्वरूप व वैशिष्ट्ये -

- १) मनोरंजनातून सामाजिक प्रश्नांवर 'बोट' ठेवले जाते.
- २) रसिक प्रेक्षकांना डोळ्यांसमोर ठेवून संगीत नाटकाची रचना केलेली असते.
- ३) संवाद तुलनेने कमी असतात.
- ४) अभिनय आणि संगीत यांतून रसिकांना खिळवून ठेवण्याची क्षमता असते.
- ५) संगीत नाटकात शास्त्रीय संगीताचा भारदस्तपणा सांभाळणाऱ्या गाण्यांचा अंतर्भाव असतो.
- ६) वैविध्यपूर्ण गाणी हे संगीत नाटकाचे वैशिष्ट्य असते.

- ७) पदे ही आशयाला धरून व कथानकाला गती देणारी असतात.
- ८) लोकगायकी व ख्यालगायकी यांचा उत्तम संयोग साधणारे संगीत हे महत्त्वपूर्ण वैशिष्ट्य असते.
- ९) गायकाला साथ-संगत करणाऱ्या कलावंतांचाही यांत मोठा वाटा असतो.
- १०) आजही मराठी नाटकांच्या इतिहासातील एक वैशिष्ट्यपूर्ण भाग म्हणून 'संगीत नाटक' राष्ट्रीय पातळीवर ओळखले जाते.
- १९११ सालच्या सुमारास कृष्णाजी प्रभाकर खाडिलकर यांनी लिहिलेले 'संगीत मानापमान' हे नाटक खूप लोकप्रिय ठरले. बालगंधर्व यांच्या विनंतीवरून गोविंदराव टेंबे यांनी 'संगीत मानापमान' या नाटकाला संगीत दिले व ते प्रचंड लोकप्रिय झाले. यांतून संगीत नाटकात 'संगीत-दिग्दर्शक' ही संकल्पना उदयाला आली. संगीत नाटकांमुळे ख्यालगायकीची लोकप्रियता वाढली. त्या काळातील 'किलोस्कर नाटक मंडळी', बळवंत नाटक मंडळी, 'बालगंधर्व नाटक मंडळी' या व अशा अनेक नाटक मंडळींनी 'संगीत नाटक' समृद्ध केले.

- ३) संगीत नाटकाचे स्वरूप व वैशिष्ट्य स्पष्ट करा. २
- ब) खालीलपैकी कोणत्याही दोन कृती सोडवा. ६
- १) ध्यानीमनी या नाट्यउतान्यातून शालूवहिनीच्या स्वगतातून मोहितच्या कपड्याबाबत आलेले विवेचन सहा ते आठ ओळीत स्पष्ट करा.
- २) 'हसवाफसवी' या नाट्य उतान्यातून कृष्णाराव यांनी कर्जतपर्यंत केलेला प्रवास तुमच्या शब्दात सहा ते आठ ओळीत लिहा.
- ३) 'सुंदर मी होणार' या नाट्य उतान्यातील 'डॉक्टर' या पात्राची भूमिका सहा ते आठ ओळीत स्पष्ट करा.

विभाग ४ : उपयोजित मराठी

४. खालीलपैकी कोणत्याही तीन कृती सोडवा. १८
- १) वार्षिक स्नेहसंमेलनाचा समारोप या कार्यक्रमाची कार्यक्रमा पत्रिका तयार करा. १८
- २) मुद्रित शोधन व व्याकरण यांचा सहसंबंध सविस्तर बारा ते पंधरा ओळीत लिहा.
- ३) महाविद्यालयातील पहिला दिवस या विषयावर बारा ते पंधरा ओळीत ब्लॉग लिहा.
- ४) खालीलपैकी कोणत्याही एका विषयावर बारा ते पंधरा ओळीत ब्लॉगलेखन करा.
- १) महाविद्यालयातील पहिला दिवस
- २) फेसबुक मैत्री आवश्यक की अनावश्यक.

५) खालील मुद्द्यांच्या आधारे रेडिओजॉकी ही संकल्पना बारा ते पंधरा ओळीत स्पष्ट करा.

रेडिओजॉकी म्हणजे डिस्क जॉकी रेडिओ जॉकीचे कार्यस्वरूप 'स्व'ची ओळख कामासाठी आवश्यक असणारी कौशल्ये रेडिओजॉकी आणि रसिक यांच्यातील संबंध.

विभाग ५ : व्याकरण

१४

५. सूचनेनुसार कृती करा.

- अ) खालील वाक्यातील शब्दशक्तीचा प्रकार ओळखून लिहा. २
- १) त्याच्या डोळ्यांतील पाणी आटले. (अभिधा, लक्षणा, व्यंजना)
- २) घरावरून मिरवणूक गेली. (अभिधा, लक्षणा, व्यंजना)
- ब) खालील काव्यपंक्तीतील काव्यगुण ओळखा. २
- १) "हिरवे हिरवे गार गालीचे हरीत तृणाच्या मखमालीचे,"
(प्रसाद, माधुर्य, ओज)
- २) खरा तो एकचि धर्म, जगाला प्रेम अपवि. (प्रसाद, माधुर्य, ओज)
- क) खालील वाक्यातील वाक्यप्रकार ओळखून लिहा. २
- १) सकाळ होताच पाय पाठीला लावून लोक पळत सुटतात.
(केवलवाक्य, मिश्रवाक्य, संयुक्तवाक्य)
- २) आम्ही मुंबईला पोहचलो आणि खूप अडचणी निर्माण झाल्या.
(केवल वाक्य, मिश्र वाक्य, संयुक्तवाक्य)
- ड) खालील वाक्यातील काळ ओळखा. २
- १) टॉलस्टॉय कादंबरी लिहतो.
(साधा वर्तमानकाळ, साधा भूतकाळ, साधा भविष्यकाळ)
- २) कृत्रिम पाऊस पाडण्याचा आटा पिटा करीत असत.
(रीती वर्तमानकाळ, रीती भूतकाळ, रीती भविष्यकाळ)
- इ) खाली दिलेल्या पर्यायातून पारिभाषिक शब्दासाठी योग्य पर्याय निवडून लिहा. २

१) Qualified -

य) विश्वासपात्र

र) गुणपात्र

ल) अर्हतापात्र

व) पुरस्कारप्राप्त

२) Zone -

य) शहर

र) प्रदेश

ल) विभाग

व) गांव

ई) खालील शब्दांचे अर्थ सांगून वाक्यात उपयोग करा.

१) शीर - नमू . २०-१८११२०
अर्थ - वाक्यात उपयोग -

२) शिर -
अर्थ - वाक्यात उपयोग -

फ) खालील शब्द समुहासाठी एक शब्द लिहा.

१) मंदिराच्या आतील भाग - ०११५११२१

२) पंधरा दिवसांनी प्रकाशित होणारे - ५०